

om Bismarcks grootste prestatie, de Duitse eenwording, moeten we hem niet zien als een Duitse nationalist, maar als een Pruisisch staatsman. Als zodanig was hij in de eerste plaats een tragische held omdat dankzij de eenwording zijn land, Pruisen dus, ten onder ging.

Dat roept de vraag op waarom Bismarck dan dit zo fatale initiatief voor zijn land ontplooid. Volgens de schrijver is dit alleen te begrijpen vanuit de opvatting van de IJzeren Kanselier dat de doelen die hij voor de Pruisische politiek stelde, voor hem altijd afhankelijk waren van de vraag wat succes leek te beloven. Ook als dat ten koste zou moeten gaan van Pruisen zelf, of nog erger, ten koste van een oorlog. Anders gezegd: Bismarck als de *warmonger* van 1870 is een legende. Frankrijk liet hem, in wat Haffner een overdreven reactie noemde op het zogenaamde *Emser Depêche*, slechts de keuze tussen oorlog en vernedering.

Hier krijgt Bismarck toch wel erg veel inzicht toegedicht. De Duitse bezetting van Elzas-Lotharingen, alsmede de stichting van het keizerrijk, waren maatregelen om een Franse revanche-oorlog te voorkomen en dit alles voor een hoger doel: de redding van de Europese vrede. De nationale eenheid van Duitsland kon tegelijkertijd dienen om het virulente nationalisme te beteugelen ook al ging dat in tegen de belangen van Pruisen zelf, dat immers binnen die nationale entiteit veel van zijn macht en zelfstandigheid zou kwijtraken. Ter illustratie van dat laatste: toen Bismarck, na lang aandringen, de koning zover wist te krijgen de Duitse keizerskroon te accepteren, riep deze in tranen: 'Morgen is de ongelukkigste dag uit mijn leven. Dan dragen wij het Pruisische koningschap ten grave'.

Wat de schrijver betreft mag de conclusie dus luiden dat, anders dan vele historici menen, Pruisen niet de 'wortel van alle kwaad' is geweest. Weliswaar was het leger van het Duitse Rijk voornamelijk het werk van Pruisen, maar datzelfde leger heeft nooit, in geen van beide wereldoorlogen, op strijd aangedrongen. In het geval van de Tweede Wereldoorlog heeft het de oorlog zelfs nadrukkelijk afgeraden. En zolang Pruisen in het Rijk nog iets te vertellen had, is het in de buitenlandse politiek steeds het conservatieve, stabiliserende en remmende element geweest, dat de vrede probeerde te handhaven. Beslist niet uit pacifisme, maar uit de eigen, nuchter beschouwde, staatsbelangen. Maar ironisch genoeg betaalde het wel de territoriale rekening van de Eerste Wereldoorlog. Immers behalve Elzas-Lotharingen ging de Duitse gebiedsafstand geheel ten koste van Pruisen, dat ook nog eens zijn liaison met het Rijk, gepersonifieerd in het Huis Hohenzollern, ten onder zag gaan. Bovendien kwam daar tijdens en na de laatste wereldoorlog nog eens de verdrijving van vele Pruisen bij van wat zeven eeuwen lang hun geboortegrond was geweest.

De laatste stuip trekkingen van zijn geliefd vaderland verschaffen de schrijver, en terecht, wel de sterkste argumenten ten behoeve van het eerherstel. Want terwijl de Weimarrepubliek in veertien jaar tijd dertien rijkskanseliers versleet, was Pruisen met het onafgebroken premierschap van Otto Braun, een toonbeeld van democratische stabiliteit en daarmee een voorbeeld voor de latere Bondsrepubliek.

Ger van der Drift

OVERMOED

Adam Zamoyski, 1812. *Napoleons fatale veldtocht naar Moskou* (Balans: Amsterdam 2005), 561 blz., prijs € 27,50.

Al bestaan er vele duizenden boeken over Napoleon, de invasie in Rusland in 1812 en de verschrikkingen van de terugtocht zijn tot dusver zelden afzonderlijk integraal beschreven op basis van beschikbare bronnen uit diverse landen. Wel is het fameuze drama inspiratiebron geweest voor memoires, romans en muziekstukken.

Voor de Amerikaanse historicus Adam Zamoyski – gestudeerd in Oxford, woonachtig in Londen, kind van de Poolse diaspora, gerenommeerde boeken op zijn naam over Poolse geschiedenis – vormde 1812 een dankbaar studieobject. Hij beheerst naast Engels en Frans ook Pools, Russisch en Italiaans en is in staat de karrenvrachten getuigenissen naast elkaar te leggen uit alle landstreken waar de *Grande Armée* doorheen trok, en van alle landsdelen die

regimenten stuurden. Het resultaat van zijn studie is een meeslepend, huiveringwekkend relaas, in de beste tradities van verhalende geschiedschrijving.

Hij legt uit hoe de keizer in zijn overmoed besloot om de Russische tsaar Alexander een lesje te leren, aangezien deze het Continentale Stelsel aan zijn laars had gelapt. Hij vertelt van de rekrutering van zeshonderdduizend manschappen uit alle delen van het napoleonistische *Empire*, de foera-

gering, de paarden en ossen en karren en alle logistiek die er verder voor nodig was om het grootste leger uit de geschiedenis drieduizend kilometer oostwaarts te dirigeren. Dan krijgen we de verovering van Moskou, de brand, het wekenlange talmen van de keizer alvorens de beslissing tot de terugtocht te nemen.

Duidelijk komt de gedaanteverandering van de keizer aan het licht. Tot 1812 was Napoleon in vrijwel alles uiterst succesvol geweest. Hij had patent op verrassende, bliksemnelle charges en troepenverplaatsingen. Maar in Rusland leek de keizer niet langer doelgericht bezig. Hij verloor het initiatief. Hij zat zich vaak te vermeien bij het portret van zijn zoontje, de Koning van Rome. Zijn onwil om gezichtsverlies te lijden veroorzaakte fataal uitstel van al zijn beslissingen. Desondanks bleven zijn soldaten hem honds-trouw. Zelfs tijdens de rampzalige terugtocht in de ijzige kou klonk het 'Vive l'Empereur!' overal waar Napoleon zich maar vertoonde. De climax van het boek wordt natuurlijk gevormd door de hoofdstukken over de terugtocht in de ijzige Russische winter.



THEA BECKMANPRIJS 2005

Jean-Claude van Rijckeghem, Pat van Beirs, *Jonkvrouw*
(Facet: Antwerpen 2005) 280 blz., prijs € 17,95.

Jonkvrouw gaat over Marguerite van Male. Ze leefde tussen 1348 en 1405. In het boek is ze veertien jaar oud en ze heeft veel problemen. Haar moeder is geestesziek, haar vader de graaf van Vlaanderen, minacht haar omdat zij niet de zoon is, die hij als opvolger wenst. Marguerite moet accepteren dat hij haar wil uithuwelijken aan de Engelse prins Edmund van Langley. Daar komt ze steeds krachtiger tegen in verzet. Haar vader vindt dat ze niet moet klagen want ze is niet erg mooi.

Fascinerend is de historische context. De jonge gravin leefde tijdens de Honderdjarige Oorlog, maakte een pest-epidemie mee en kreeg huwelijksaanvragen van het Franse en het Engelse hof.

Het liefst ging ze met haar vrienden in de omgeving en in Brugge kattenkwaad uithalen, tot haar vader het haar verbood. 'Vaak gaan we ook de stad Brugge in, vooral op de dag dat er een executie is aangekondigd. We zijn alle vier dol op een terechtstelling... Als de gauwdieven en beurzensnijders eindelijk met gebonden polsen worden aan-gevoerd op een kar, stijgt er een oorverdovend gejuich op uit de menigte. Het is beter dan kermis en Hendrik, Godfried, Willem en ikzelf schreeuwen om het luidst zodat we 's avonds geen stem meer hebben. Als we bijna vooraan staan, gooien we nog een klomp modder of een bedorven raap naar de ongelukkige mannen en vrouwen.'

Uit dit citaat blijkt dat Marguerite een echte Middeleeuwse is met een volstrekt ander normen- en waardepatroon dan heden ten dage. Dat maakt het boek uitermate fascinerend. Daarnaast is het prettig leesbaar door de korte zinnen en een flinke hoeveelheid gebeurtenissen.

De karakters van vader en dochter borsen stevig. Uiteindelijk lijkt Marguerite te winnen, tot haar vader haar weer tot haar plichten roept, namelijk het toekomstige bestuur van Vlaanderen. Hij moet haar daarvoor wel, met

Zamoyski put rijkelijk uit de bronnen. We zien de soldaten, constant belaagd door kozakkenlegers, trekken langs macabere decors, zoals bij Borodino, waar de lijken van het slagveld van de heenweg nog niet waren geruimd. Vanaf 6 november veranderde de regen in sneeuw die spoedig alles bedekte. Aan winteruniformen was niet gedacht, die bestonden simpelweg nog niet. 'Iedereen sjokte met gebogen hoofd, het klaaglijke geknars van de wielen op de hard geworden sneeuw en het gekras van de kraaien, roeken en andere roofvogels waren de enige geluiden', aldus een getuige. De gezichten van de zwoegende soldaten waren vuil, iedereen zat onder de luizen. Duizenden trekdieren en paarden gingen verloren. De nog warme paardenlichamen werden opengesneden om het hart en de lever te verorberen. Vlees van dode paarden werd het voornaamste voedsel, maar toen de vingers bij de soldaten van de handen voren, kon zelfs dat niet meer geconsumeerd worden. Tenen, neuzen, oren en penissen bevroren eveneens; deze lichaamsdelen kregen een blauwig-paarse tint en braken af als het slachtoffer erlangs wreef. Gewonde soldaten moesten noodgedwongen worden achtergelaten. Wanneer de kozakken de



geweld en een zwaardgevecht met zijn dochter, uit een klooster halen.

Jean-Claude van Rijckeghem (1963) was in zijn jeugd dol op films. In 1995 schreef hij zijn eerste scenario, *Oktobernacht*, waarin een jongen kakkerlakken kweekt op het dak van een flatgebouw.

Zijn eerste novelle was *Tante Dingdong*, over Sarah die op het spoor komt van de geheime liefde van haar gestorven oudtante. Daarna volgden in samenwerking met Middeleeuwenkenner Pat van Beirs (1954) de historische jeugdboeken *Duivelsoog* en *De zevende sluier*. Hierin staat de veertienjarige Spijker centraal, een gewone jongen uit de haven van Gent die via speurtochten bij verborgen crypten en kloosterruïnes terecht komt.

Op 17 september werden beide auteurs onderscheiden door het *Historisch Nieuwsblad* met de Thea Beckman-prijs voor het beste Nederlandstalige historische jeugdboek. De jury noemde *Jonkvrouw* 'een geestige schelmenroman, met vaart en merkbaar plezier geschreven; ondanks haar pogingen haar eigen leven te bepalen is Marguerite een overtuigende Middeleeuwse'.

Joke Noordstrand

stakkers even later aantreffen in de geïmproviseerde hospitalen, werden ze van hun kleren ontdaan en genadeloos afgemaakt. De overtocht over de Berezina, waar Hollandse pontonniers twee houten bruggen sloegen die langzaam instortten, leidde tot het treurigste tafereel: stapels lijken, vermorzeld door vluchtenden of uiteengereten door Russische granaten. Hier verloor het leger in drie dagen tijd 25.000 man.

En de gezondheid van Zijne Majesteit? Daar was niets mis mee, zo meldde het officiële bulletin, nadat Napoleon zijn troepen in de steek had gelaten en ijlings Parijs had bereikt. Alsof er niets was gebeurd, begon hij weer opnieuw een leger te vormen, dat in 1813 bij Leipzig in het zand zou bijten.

Het boek van Zamoyski is een gaaf voorbeeld van hoe geschiedenis, ook die van eer-eergisteren, op boeiende manier tot leven gewekt kan worden. Alleen al zijn lijst van primaire bronnen beslaat bijna twintig bladzijden. Lees en huiver! En vertel het door aan uw leerlingen!!

Jan van Oudheusden